

Centrum Badań
nad Uprzedzeniami

Postawy antyizraelskie a antysemityzm w Polsce. Raport na podstawie Polskiego Sondażu Uprzedzeń 2013

Dominika Bulska

Mikołaj Winiewski

Warszawa, 2014

Polski Sondaż Uprzedzeń 2013 został sfinansowany ze środków grantu Focus Fundacji Nauki Polskiej przyznanych dr Michałowi Bilewiczowi. Przeanalizowanie danych i napisanie niniejszego raportu było możliwe dzięki środkom stażu podoktorskiego Fuga Narodowego Centrum Nauki przyznanych dr Karolinie Hansen (DEC-2013/08/S/HS6/00573).

Powstanie współczesnego państwa Izrael zarysowało oś poważnego konfliktu w regionie. Jest to przede wszystkim spór terytorialny i prawny. Abstrahując od zmieniającej się skali i temperatury konfliktu można zauważyć, że część reakcji opinii publicznej jest niezwiązana z meritum sporu.

Również w Polsce można spotkać się z krytycznymi postawami wobec decyzji podejmowanych przez izraelskie władze. Jak sugerują wcześniejsze opracowania (m. in. Kempf, 2010) uprzedzenia antyizraelskie mogą być wyrazem nieaprobowania polityki państwa żydowskiego, ale również stanowić kamuflaż dla nieakceptowanych społecznie postaw antysemitycznych. Kempf (2010) wyróżnia antysemityzm związany z Izraelem (*Israel-related anti-semitism*), będący przekierowaniem uprzedzeń wobec Żydów na państwo Izrael oraz antysemityczną krytykę Izraela (*anti-Semitic criticism of Israel*, zob. Frindte, 2006; Frindte, Wettig & Wammetsberger, 2005), która pozwala wyrażać treści antysemityczne w akceptowany społecznie sposób poprzez krytykę polityki państwa Izrael. Te dwie formy związanej z antysemityzmem krytyki są postawione w opozycji od krytycznej postawy wobec Izraela, mającej racjonalne przesłanki.

Natan Sharansky, izraelski przywódca, opisał tzw. 3D, czyli trzy kryteria, które pozwalają odróżnić świecką krytykę Izraela od tej o podłożu antysemitycznym (Sharansky, 2005). Pierwsze z nich, delegitymizacja [ang. *delegitimization*], odnosi się do odmawiania Żydom określonego przez prawo międzynarodowe prawa do samostanowienia, np. poprzez twierdzenie, że państwo Izrael nie powinno istnieć. Ze względu na to, że jakakolwiek dyskryminacja konkretnej grupy etnicznej, religijnej, rasowej lub narodowej jest uważana za rodzaj rasizmu, delegitymizacja prawa narodu żydowskiego do samostanowienia jest traktowana jako rasizm wobec Żydów, czyli antysemityzm. Drugie „D” oznacza stosowanie podwójnych standardów [ang. *double standards*] wobec państwa Izrael. Jeśli dana osoba krytykuje państwo Izrael i jego mieszkańców za konkretne działania, ale ignoruje podobne zachowania prezentowane przez inne kraje, wówczas można powiedzieć, że stosuje ona politykę podwójnych standardów wobec państwa Izrael. Wdrażanie innych standardów moralnych wobec Żydów i Izraela w porównaniu do innych krajów świata jest dyskryminacją i dlatego może być to traktowane jako antysemityzm. Ostatnie kryterium, demonizacja [ang. *demonization*], odnosi się do

przedstawiania konkretnych grup - w tym przypadku Żydów - jako złych, demonicznych, a nawet szatańskich. Wyraża się ono choćby w przekonaniach o bezwzględności państwa Izrael, a także w stwierdzeniach sugerujących, że postępowanie Izraela wobec Palestyńczyków nie różni się od tego, jak postępowali Hitlerowcy wobec Żydów podczas II wojny światowej.

W Polskim Sondażu Uprzedzeń 2013, przeprowadzonym przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami na reprezentatywnej grupie dorosłych Polaków (N = 965), postanowiono , odpowiedzieć na pytanie o to, jaki jest stosunek Polaków do Izraela oraz w jakim stopniu uprzedzenia antyizraelskie są powiązane z postawami antysemitycznymi, rozumianymi w sposób trojaki: jako antysemityzm tradycyjny, antysemityzm spiskowy oraz antysemityzm wtórny. Antysemityzm tradycyjny wynika z przesłanek religijnych, a jego wyrazem są zwykle przekonania odnośnie wykorzystywania przez Żydów krwi chrześcijan w celach rytualnych, mity o porwaniach dzieci chrześcijańskich, czy wiara w męczenników zamordowanych przez Żydów. Wtórny antysemityzm przejawia się zwykle w zaprzeczaniu własnemu antysemityzmowi, w obarczaniu Żydów odpowiedzialnością za los, który ich spotkał, w umniejszaniu znaczenia czy w zaprzeczaniu Holokaustowi, w obciążaniu Żydów winą za Zagładę czy w odcinaniu się od przeszłości. Istotą antysemityzmu spiskowego jest spostrzeganie Żydów jako działających wspólnie oraz skrycie dążących do uzyskania władzy i nadmiernie - w tajemnicy - ingerujących w życie społeczne kraju czy świata.

Mierzenie antyizraelizmu jest trudne z kilku powodów. Przede wszystkim jest to termin o silnym wydźwięku politycznym, często wykorzystywany przez polityków w ich narracji jako synonim nowego antysemityzmu. Tymczasem, nie każda krytyka polityki Izraela ma swoje podłoże w uprzedzeniach wobec Żydów. Izrael, jak każde inne państwo, podlega zewnętrznym ocenom - pozytywnym lub negatywnym, a te nie muszą iść w parze z postawami antysemitycznymi. Powstaje zatem pytanie jakie zadawać pytania, by odróżnić racjonalną krytykę decyzji politycznych od krytyki działań Izraela w istocie dającą upust uprzedzeniom?

Problem ten można rozwiązać przez zadanie pytań radykalnych, skrajnie niesprawiedliwych i bardzo generalizujących. Z tego względu pytania o Izrael umieszczone w Polskim Sondażu Uprzedzeń 2013 charakteryzowały się dużym poziomem uogólnienia i dotyczyły opinii skrajnych, wręcz ekstremistycznych. To pozwoliło założyć, że odpowiedzi krytykujące politykę Izraela są w gruncie rzeczy wyrazem przekonań antysemitów.

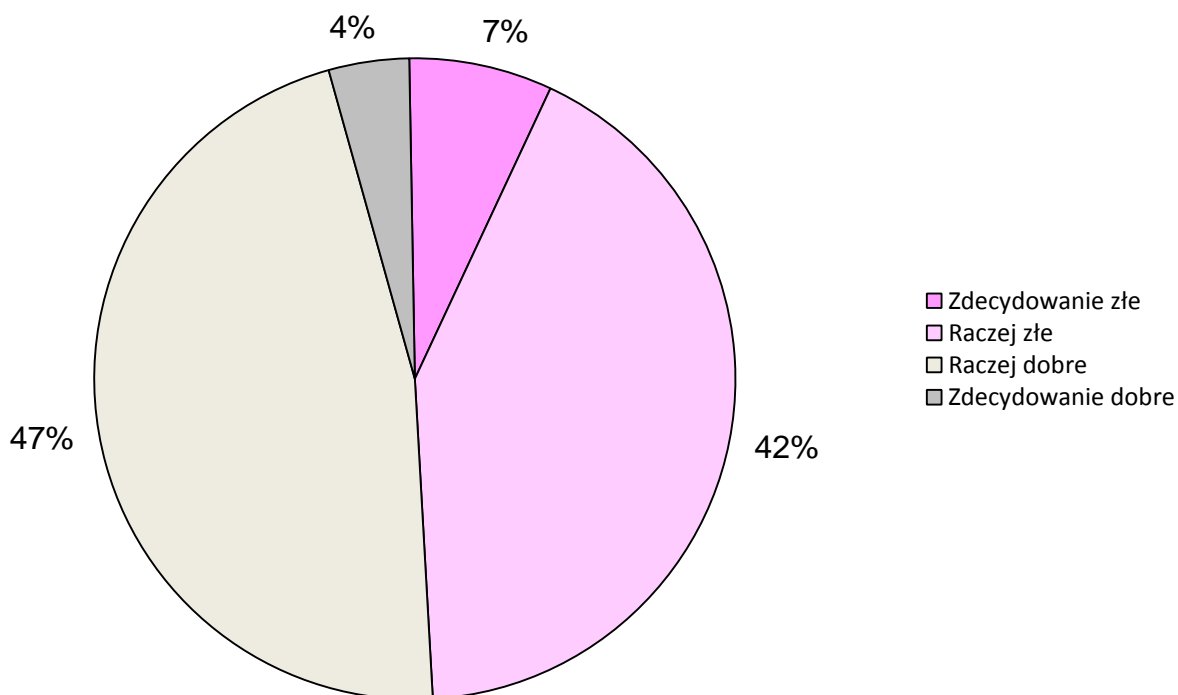
Stosunek Polaków do Izraela

Respondenci zostali poproszeni o ustosunkowanie się, na 5-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało zdecydowanie nie zgadzam się, a 5 zdecydowanie zgadzam się, do 4 stwierdzeń, stanowiących naszą eksperymentalną miarę nowego antysemityzmu: *Izraelczycy są terroryzowani przez Arabów od dziesięcioleci; Izrael jest państwem, które nie cofa się przed niczym by osiągnąć swoje cele; Żydzi zasługują by ich ojczyzna znajdowała się w Izraelu; Dzisiejsze postępowanie Izraela wobec Palestyńczyków nie różni się od tego, jak postępowali Hitlerowcy wobec Żydów podczas II WŚ*. Należy zauważyć, że dwa z tych pytań są proizraelskie (1 i 3), pozostałe dwa zaś mogą być traktowane jako wyraz postaw proizraelskich, przy czym wszystkie cztery stwierdzenia są zdaniem generalizującymi¹.

Respondenci zostali także poproszeni o odpowiedź na pytanie odzwierciedlające ich ogólną opinię na temat Izraela: Co Pan(i) myśli o dzisiejszym Izraelu - jak je Pan(i) ocenia, jakie ma Pan(i) o nim zdanie? Należy zaznaczyć, że w przypadku tego pytania uczestnikom została przedstawiona 4-stopniowa skala, co miało skłonić badanych do jednoznacznego określenia swojej postawy.

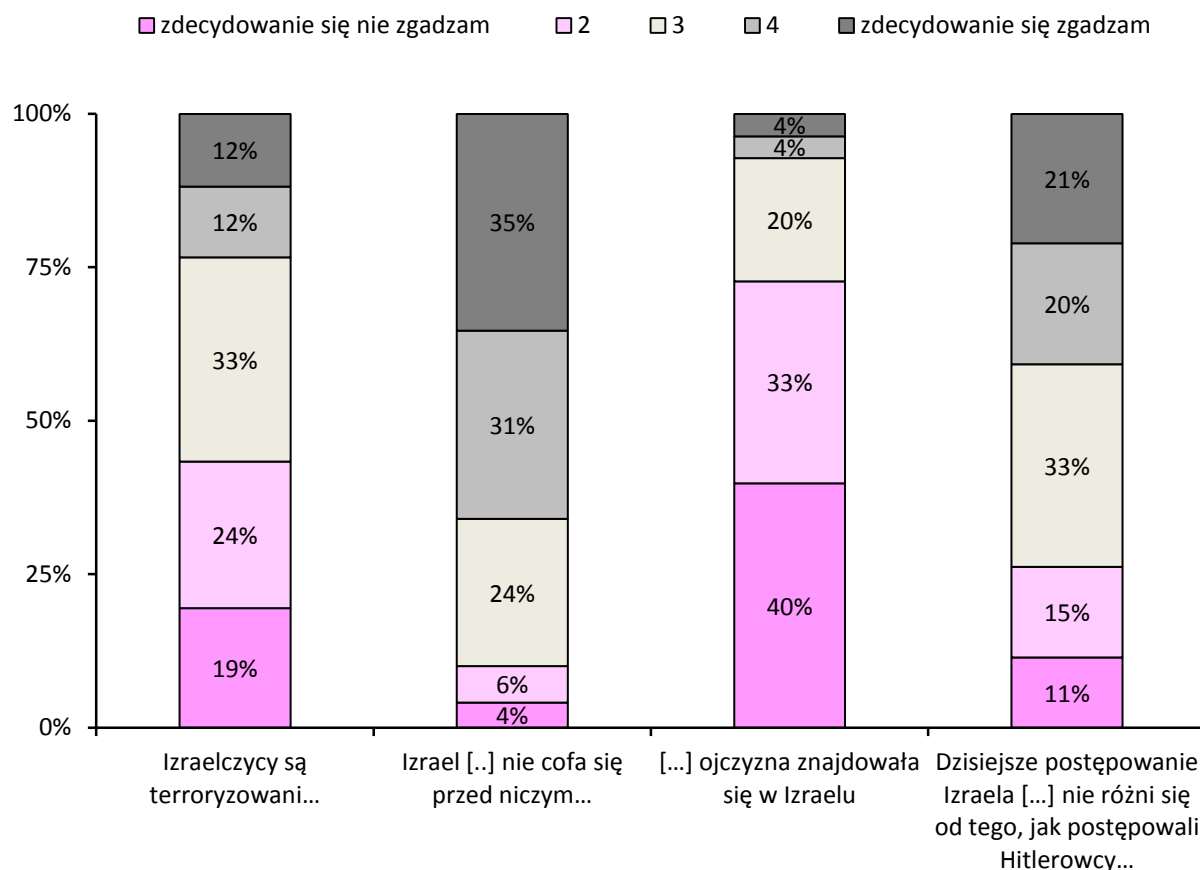
---

¹ Niestety, taki sposób sformułowania pytań może mieć sprawiać kłopoty podczas interpretacji wyników. Przykładowo, badani mogą uważać, że Żydzi zasługują na to, by ich ojczyzna znajdowała się w Izraelu (co byłoby wskaźnikiem postaw proizraelskich), jednak jednocześnie uważać, że Żydzi, by osiągnąć swoje cele, nie cofają się przed niczym (co jest wyrazem postaw propalestyńskich i antyizraelskich). Warto dodać, że konflikt izraelsko - palestyński jest tak złożony, że niewykluczona jest jednoczesna krytyka Izraela przy braku poparcia dla Palestyny. Ten fakt również może mieć znaczenie dla interpretacji wyników sondażu.

Rycina 1. Rozkład odpowiedzi osób badanych na pytanie o opinię o współczesnym Izraelu.

Wyniki badania sugerują, że opinie osób które ustosunkowały się do pytania są niemal równo podzielone jeśli chodzi o stosunek do Izraela - 50,7 proc. dorosłych Polaków zapytanych w sondażu wyraziło dobre lub bardzo dobre zdanie na temat tego państwa, podczas gdy 49,3 proc. ankietowanych zaprezentowało negatywne postawy względem Izraela. Najbardziej pozytywną opinię na temat Izraela posiadają mieszkańcy województwa podlaskiego, najgorszą zaś mieszkańcy województwa podkarpackiego. Zauważono również, że opinia o Izraelu niezależna jest od takich czynników, jak płeć, wiek oraz wielkość miejsca zamieszkania.

Rycina 1: Rozkład odpowiedzi osób badanych na pytania o postawy anty i pro Izraelskie

Analizując wyniki sondażu należy pamiętać o tym, że w przypadku każdego z pytań wystąpiły tak zwane odpowiedzi beztreściowe. Były one na tyle duże (od 24 do 36%), że nie można ignorować ich przy interpretacji uzyskanych wyników, szczególnie biorąc pod uwagę fakt, iż nie były to braki typu losowego. Takie cechy jak wiek, płeć, wykształcenie, poglądy polityczne i religijność wpływają na prawdopodobieństwo nieudzielenia odpowiedzi na konkretne pytania. Kobiety mniej chętniej niż mężczyźni odpowiadały na wszystkie z wymienionych pytań. W przypadku wielu stwierdzeń zauważono również, że osoby mniej wykształcone oraz pochodzące z mniejszych miejscowości częściej przejawiają tendencję do nieudzielenia odpowiedzi. Należy dodać, że jednym z predyktorów wystąpienia braków danych były także postawy antysemityczne, przy czym największe znaczenie miał antysemityzm spiskowy. Zależność między nieudzieleniem odpowiedzi, a tym

rodzajem antysemityzmu nie ujawniła się tylko w przypadku stwierdzenia „Żydzi zasługują by ich ojczyzna znajdowała się w Izraelu”.

Po przeanalizowaniu pytań będących miarą nowego antysemityzmu stwierdzono, że nie tworzą one skali², więc analiza i interpretacja odpowiedzi musi zatrzymać się na poziomie poszczególnych pozycji. W przypadku pierwszego stwierdzenia - Izraelczycy są terroryzowani przez Arabów od dziesięcioleci - ponad 40 proc. osób badanych zadeklarowało, że w istocie tak nie jest. 65 proc. ankietowanych wyraziło przekonanie, że Izrael jest państwem, które nie cofa się przed niczym, by osiągnąć swoje cele. Dodatkowo, ponad 70 proc. osób badanych stwierdziło, że ich zdaniem Żydzi nie zasługują na to, by ich ojczyzna znajdowała się w Izraelu. W przypadku ostatniego pytania nieco ponad 40 proc. ankietowanych wyraziło przekonanie, że dzisiejsze postępowanie Izraela wobec Palestyńczyków nie różni się od zachowania Hitlerowców podczas II wojny światowej.

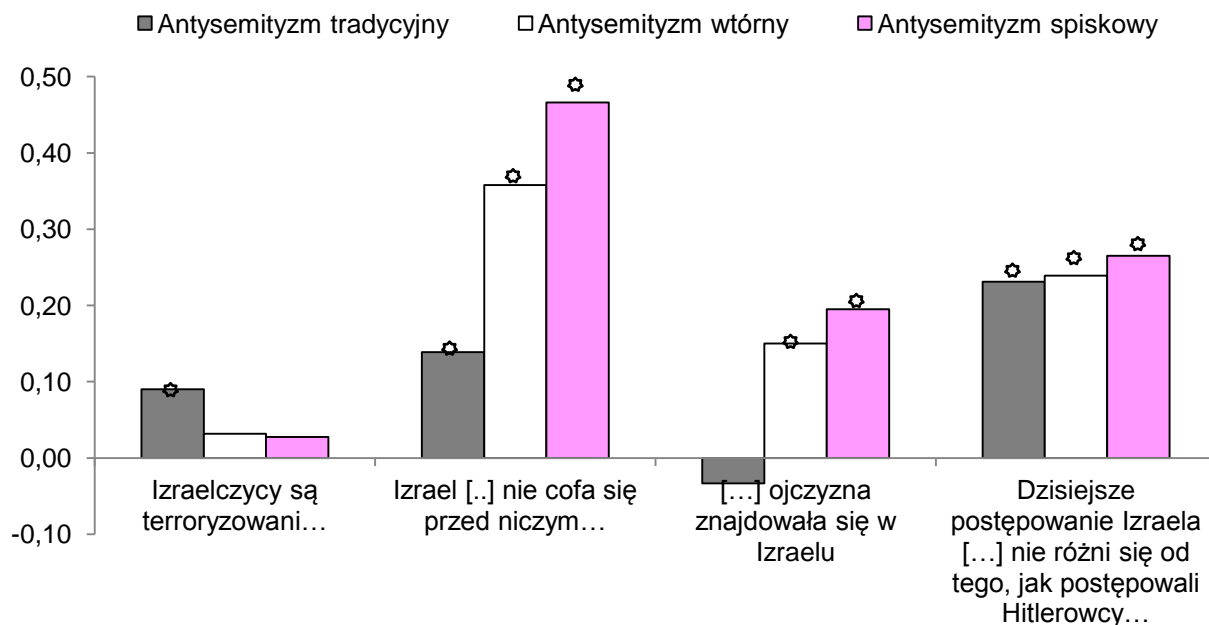
Próba odnalezienia demograficznych cech wspólnych dla osób odpowiadających na pytania pro- i antyizraelskie w konkretny sposób wykazała, że jedynie poziom wykształcenia ma istotne statystycznie, choć niewielkie, znaczenie. Osoby bardziej wykształcone wydają się w niewielkim stopniu przejawiać bardziej nasilone postawy antyizraelskie. Inne cechy demograficzne, jak wiek, płeć, wielkość miejscowości zamieszkania oraz region pochodzenia nie były związane z postawami względem Izraela.

Antyizraelizm, a antysemityzm

Postępując się danymi zebranymi w sondażu przeanalizowano również związek między antyizraelizmem, a antysemityzmem, rozumianym jako antysemityzm tradycyjny, spiskowy i wtórny.

---

² Odpowiedzi na poszczególne pytania są relatywnie słabo ze sobą związane tak, że nie można ich analizować wspólnie.

Rycina 3: Współczynniki korelacji odpowiedzi na pytania anty i pro Izraelskie z trzema wymiarami antysemityzmu.

* oznaczono istotne statystycznie związki

Okazało się, że antysemityzm koreluje z większością pytań o postawy antyizraelskie, a największy efekt, dla każdego typu antysemityzmu, zaobserwowano w przypadku stwierdzeń o bezwzględność Izraela oraz o postępowanie mieszkańców Izraela wobec Palestyńczyków w podobny sposób, jak Hitlerowcy zachowywali się wobec Żydów podczas II WŚ. Najmniejszą wartość predykcyjną uprzedzeń antyizraelskich wydaje się mieć antysemityzm tradycyjny. Antysemityzm wtórny i spiskowy zdają się wyjaśniać tzn. nowy antysemityzm w podobnym zakresie. Warto zauważyć, że osoby wykazujące postawy antysemityczne mają również tendencję do prezentowania bardziej negatywnej opinii wobec Izraela - w tym wypadku antysemityzm, zarówno tradycyjny, wtórny jak i spiskowy wyjaśnia około 20 proc. wariacji.

Podsumowanie

Wyniki sondażu pokazują, że część postaw antyizraelskich może być wyjaśniana przez antysemityzm. Największą rolę odgrywa tu stereotyp spiskowyale co ważne, nawet ta najbardziej tradycyjna, związana z podaniami religijnymi i najmniej racjonalna forma antysemityzmu odgrywa rolę w wyjaśnianiu uprzedzeń antyizraelskich. Warto jednak zastanowić się nad tym, jakie inne składowe możemy wskazać w tym przypadku. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na rolę mediów w konflikcie palestyńsko - izraelskim. Obraz Izraela, jaki wyłania się z środków masowego przekazu, jest często jednoznacznie negatywny, Palestyńczycy zaś przedstawiani są jako ofiary (m.in. Deprez & Raeymaeckers, 2011). Biorąc pod uwagę fakt, że mamy tendencję do sympatyzowania z ofiarami (Vaish, Carpenter, Tomasello, 2009), trudno dziwić się temu, że wiele osób prezentuje postawy antyizraelskie ze względu na postępowanie Izraela względem Palestyńczyków i asymetrię siły w konflikcie. Nie ulega jednak wątpliwości, że krytyka Izraela w Polsce jest w pewnym stopniu powiązana z postawami antysemitycznymi.

Literatura cytowana

Deprez, A., & Raeymaeckers, K. (2011). Bottlenecks in the coverage of the Israeli-Palestinian conflict: the coverage of the first and second intifada in the Flemish press. *Media, War & Conflict*, 4(2), 185. doi:10.1177/1750635211406612

Frindte, W. (2006). *Inszenierter Anti-Semitismus: Eine Streitschrift*, Wiesbaden: Vieweg.

Frindte, W., Wettig, S., & Wammetsberger, D. (2005). Old and new anti-Semitic attitudes in the context of authoritarianism and social dominance orientation—Two studies in Germany. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 11, 239-266.

Kempf, W. (2010). Patterns of criticizing Israel and their relationship to modern anti-Semitism. *Conflict & Communication*, 9(1), 1.

Sharansky, N. (2004). 3D test of anti-semitism: demonization, double standards, delegitimization. *Jewish Political Studies Review*, 16, 3-4.

Vaish, A., Carpenter, M., Tomasello, M. (2009). Sympathy through affective perspective taking and its relation to prosocial behavior in toddlers. *Developmental psychology*, 45(2), 534-543.